

Економічна теорія

Оксана ТУЛАЙ,
Ірина ГУМОВСЬКА

**СТАЛИЙ ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК:
ГЕНЕЗИС ТА СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ
В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ**

Резюме

Дано теоретичне пояснення функціональної детермінованості тандему «людський розвиток – сталий розвиток». Узагальнено теоретико-концептуальні засади сталого людського розвитку як нової суспільної парадигми. Доведено, що основна відповідальність за забезпечення сталого людського розвитку покладається на державу. Акцентовано увагу на тому, що фінансовий потенціал держави виступає фундаментом, який уможливорює функціонування високорозвинутої національної економіки з «людським обличчям». Запропоновано розширене трактування дефініції «сталий людський розвиток» з урахуванням надбань фінансової науки.

Ключові слова

Сталий людський розвиток, людський розвиток, сталий розвиток, фінансова наука, фінансовий потенціал держави.

© Оксана Тулай, Ірина Гумовська, 2015.

Тулай Оксана, канд екон. наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Гумовська Ірина, канд. філол. наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Класифікація за JEL: A12, E66, O15, Q01.

Постановка проблеми. Постіндустріальний період розвитку суспільства поклав початок соціального напрямку в трактуванні взаємовпливу людини та економіки. Акценти досліджень перемістилися на якість життя людей та рівень їхньої забезпеченості соціальними благами як важливі чинники реалізації інноваційних можливостей суспільства. На державу було покладено обов'язок створення таких умов, які сприяли б однаковою мірою соціальній, економічній та екологічній складникам розвитку. Прийшло визнання того, що формування правової, соціальної, демократичної держави потребує людиноцентричного підходу до державного регулювання інвестицій та визнання людини основним суб'єктом інтелектуального прогресу, оскільки, завдяки розвитку цієї сфери, змінюється ставлення держави до людини як особистості та професіонала [1, с. 9]. Водночас процес формування сприятливих умов для того, щоб люди розвивали свій потенціал в усіх сферах відповідно до власних потреб та інтересів вимагає всебічного осмислення та теоретичної концептуалізації, у тому числі в контексті надбань фінансової науки.

Аналіз останніх публікацій та визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові основидослідження людського розвитку закладено в роботах М. Ажажой, А. Білоусової, В. Воронкової, О. Грішнкової, Г. Гузенко, А. Карпенка, Е. Лібанової, Л. Радченко, Н. Томчук, В. Щербини [1–10], Махбуб уль Хака, А. Сена та ін.

Проблемам сталого розвитку загалом та його складникам зокрема присвятили свої праці О. Амоша, І. Бистряков, І. Бідзюра, Є. Борщук, І. Брижань, А. Височина, Л. Гладченко, М. Дейч, М. Деркач, І. Корчак, О. Кубатко, В. Куриляк, В. Куценко, Л. Орешняк, А. Орлов, Н. Палапа, В. Поліщук, В. Полуйко, Є. Савельєв, Л. Старченко, М. Хвесик, В. Шевчук, Н. Янчук [11–32].

Разом із тим, незважаючи на прискіпливу увагу з боку представників різних галузей економіки до вищезазначених понять, малодослідженим залишається питання репрезентації сталого людського розвитку. З різним ступенем деталізації його розглядають такі фахівці, як Дж. Доббін, Т. Іващенко, Б. Коммонер, І. Мамонов, Н. Мансурі-Гілані, С. Хасегава, Ф. Хезель [33–38]. Однак їхні дослідження не дають повного уявлення щодо природи й змісту сталого людського розвитку. Тому вважаємо, що своєчасним та актуальним

сьогодні є пошук нових підходів до розкриття сутності останнього через призму фінансової науки.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні формування поняття сталого людського розвитку з урахуванням надбань фінансової науки.

Виклад основного матеріалу. У працях більшості дослідників сутнісні характеристики понять людського та сталого розвитку тісно переплітаються. Дедалі більше зростає їхня взаємозалежність і міждисциплінарна інтеграція. Це свідчить про те, що теоретичні напрацювання та концептуальні положення в цьому напрямі, які вироблялися протягом тривалого часу, потребують нового бачення, переосмислення усталених термінів як з методологічної точки зору, так і з точки зору доцільності застосування у фінансовій науці.

1. Теоретичні аспекти людського розвитку. Людський розвиток відображає процес формування соціально-економічних умов та здійснення людьми вибору для реалізації їхнього людського потенціалу [8, с. 75].

Засновниками концепції людського розвитку вважаються пакистанський економіст, ініціатор створення щорічної Доповіді ООН з розвитку людини Махбуб уль Хак та відомий індійський економіст та Нобелівський лауреат з економіки Амартія Сен. У Доповіді про людський розвиток «Концепція і вимірювання людського розвитку», підготовленій ПРООН у 1990 р., поняття людського розвитку розглядається «як процес забезпечення людей більш широким вибором. У принципі, цей вибір може бути нескінченним і змінюватися з часом. Але на всіх рівнях розвитку головними аспектами людського розвитку є можливість прожити довге і здорове життя, придбати знання і мати доступ до ресурсів, необхідних для гідного рівня життя. У тому випадку, якщо немає доступу до цих основних виборів, у людини не буде доступу і до інших можливостей» [39].

Отже, концепція людського розвитку сфокусована на людині та проголошує людину основною і єдиною метою розвитку. Усі люди хочуть отримувати якнайбільший дохід, що, безумовно, є важливим фактором, проте не може вважатися самоціллю людського життя. Ідея розвитку полягає саме в розширенні можливостей вибору людиною, а не в отриманні доходу. В її основі лежить принцип, відповідно до якого економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки. За жодних яких темпів економічного зростання суспільний прогрес неможливий, якщо не реалізовано три ключові можливості для людини: прожити довге й здорове життя; набути, розширювати й оновлювати знання; мати доступ до засобів існування, що забезпечують гідний рівень життя [4, с. 88].

Детально вивчаючи концепцію людського розвитку, Н. Томчук доходить висновку, що визначення, подане ПРООН у Доповіді про людський розвиток (1990 р.), є занадто спрощеним і не відображає повною мірою сутнісно-

го розуміння зазначеної категорії. Тому він трактує людський розвиток як «систему відносин, якими визначається процес постійного зростання можливостей особистості за умов оптимального економічного забезпечення задоволення зростаючих потреб життєдіяльності (насамперед, її якісних складових), що спрямовані на гармонійний та всебічний розвиток людини і сприяють підтриманню тривалого, здорового і творчо активного життя, високого загального рівня освіти, передусім професійної, реалізацію можливостей культурного та духовного збагачення» [9, с. 5].

Колектив авторів під керівництвом Е. Лібанової людський розвиток визначив як «процес зростання людських можливостей в інтересах людини і власними силами людини, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. Основною метою розвитку є стале зростання якості життя всього населення» [7, с. 27]. Акцентуючи увагу на основних складових людського потенціалу, А. Карпенко людський розвиток вважає «безперервним процесом розширення можливостей вибору, що постійно змінюються, серед яких визначальними вважаються довге і здорове життя, здобуття освіти, доступ до засобів, що забезпечують гідний життєвий рівень» [6].

Доброзичливе сприйняття основної ідеї концепції людського розвитку урядами, науковцями, громадянським суспільством показало, що вона викликала резонанс своїм інноваційним підходом до розвитку суспільства. Саме тому у 2010 році ПРООН представила ювілейну Доповідь про людський розвиток «Реальне багатство народів: шляхи людського розвитку», у якій було запропоновано оновлену та уточнену сутність концепції людського розвитку, що розглядається як «розширення можливостей і свобод людей, створення таких умов, які б дозволили людям прожити тривале, здорове і продуктивне життя та досягати інших цілей, які мають значення; активно брати участь у формуванні справедливого та сталого розвитку на нашій планеті. Люди є як споживачами, так і рушійною силою людського розвитку, як окремо так і разом» [40].

У концепції людського розвитку високорозвинена благополучна людина – це мета, а забезпечення її добробуту є кінцевим завданням розвитку [8, с. 75]. Тому сьогодні в Україні необхідно негайно розробити заходи щодо послідовного проведення ефективної державної політики, головним завданням якої є безпека людини в усіх сферах суспільного життя.

2. Концептуалізація сталого розвитку. У 70-ті роки ХХ століття, як логічний перехід від здобутих наукових знань щодо екології планети та бурхливого соціально-економічного прогресу, з'явилася концепція сталого розвитку. Достатньо очевидним виявилось те, що вирішення кризових ситуацій у сфері охорони навколишнього природного середовища не може замикатися на рівні держав, а вимагає взаєморозуміння та активної співпраці на міжнародному рівні. З цією метою Організація Об'єднаних Націй у 1972 р. провела

конференцію, присвячену екологічним питанням, у результаті якої було прийнято Декларацію з проблем навколишнього середовища людини.

У 1983 р. з ініціативи Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй було створено спеціальну та незалежну Міжнародну комісію з питань навколишнього середовища та розвитку під керівництвом відомого політичного діяча Норвегії пані Г.-Х. Брундтланд. У доповіді під назвою «Наше спільне майбутнє», яку ця комісія представила в 1987 р., були розроблені теоретико-методологічні засади концепції сталого розвитку. У доповіді зазначалося, що сталий розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [41].

Висновки, зроблені комісією під керівництвом Г.-Х. Брундтланд, становили основу роботи Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., у якій узяли участь глави та представники урядів понад 170 держав світу. Тут відбулося проголошення сталого розвитку (sustainable development) загальносвітовою стратегією, і перед державами постало завдання щодо розробки його національних орієнтирів. Було підкреслено необхідність встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства та захистом інтересів майбутніх поколінь, враховуючи їхню потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Також на цій конференції було розглянуто навколишнє середовище і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані та взаємозалежні сфери. У підсумковому документі «Порядок денний на XXI століття» («Agenda-21») було визначено, що необхідним є гармонійне досягнення високої якості навколишнього середовища, забезпечення здорової економіки для всіх народів світу, задоволення потреб людей та збереження сталого розвитку протягом тривалого періоду.

У 2002 р. в Йоханнесбургзі (ПАР) пройшов Всесвітній саміт зі сталого розвитку, на якому було усвідомлено розуміння того, що для розв'язання цілої низки нагальних проблем людства необхідно постійно вживати практичних заходів. У цьому контексті було конкретизовано положення «Порядку денного на XXI століття» та розроблено План виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку. На саміті поряд з екологічними розглядалися також соціальні й економічні питання. Пріоритетне місце відводилося розв'язанню соціальних проблем з метою досягнення сталого розвитку, а саме викоріненню бідності, розвитку охорони здоров'я та освіти. Разом із цим, було висунуто вимогу щодо забезпечення ширшої участі всіх зацікавлених сторін у визначеному напрямку, у тому числі щодо міжнародних фінансових інститутів.

Через двадцять років після історичної зустрічі в Ріо-де-Жанейро Організація Об'єднаних Націй провела ще одну глобальну конференцію, відому під назвою «Ріо + 20». Результатом роботи заходу стала резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю «Майбутнє, якого ми прагнемо» (2012 р.). Її основу

становило визнання необхідності подальшого просування ідеї сталого розвитку на всіх рівнях й інтеграції його економічної, соціальної та екологічної складових, врахування взаємозв'язку останніх з метою досягнення цілей сталого розвитку в усіх його аспектах [42]. Разом з тим, необхідно зазначити, що, виходячи із сучасної ситуації, очікуваного результату не було досягнуто. А якщо врахувати значні часові та фінансові витрати, спрямовані на підготовку та проведення цієї конференції, то, мабуть, більший ефект дало б їх цільове спрямування відповідно до окреслених пріоритетів сталого розвитку.

Однак задля справедливості відзначимо, що, враховуючи рекомендації Організації Об'єднаних Націй, переважна більшість країн світу розробила національні концепції сталого розвитку, чим не може похвалитися Україна. Водночас у нашій країні є чимало наукових досліджень, присвячених проблемам сталого розвитку та напрямам їхнього вирішення.

Так, на думку І. Брижань, теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку [15, с. 130]. Досліджуючи ідеї сталого розвитку, І. Корчак зазначає, що вони виникають як альтернатива недостатньо організованому і керованому суспільному розвитку в усіх сферах людської життєдіяльності. Приходить розуміння, що подальше слідування його траєкторією веде в безвихідь. На порядок денний світового розвитку виходить імператив пошуку виходу з такого становища, визначення шляхів переходу на засади сталості в усіх галузях суспільного управління [19, с. 214].

Водночас А. Височина вважає, що сталий розвиток переслідує такі ж цілі, як і соціально-економічний, однак досягнення результатів здійснюється на більш поміркованій, виваженій та соціально-відповідальній основі з урахуванням потреб не лише сучасних членів суспільства, а й майбутніх поколінь [16, с. 92].

Збагачуючи методологію дослідження, М. Хвесик та І. Бистряков у зазначеному вище контексті пояснюють проблему сталого розвитку з позиції її просторової організації. Важливого значення науковці надають фактору професійного, наукового і проектного відображення тенденцій соціально-економічних трансформацій, які суттєво впливають на визначення форм організації населення. Розглядаючи концепт сталого розвитку з позиції форми та змісту – одвічної суперечності, що вимагає пошуку способів їх гармонізації – учені вважають, що для зазначеного концепту змістом є характер соціально-економічних відносин, а формою – простір для управління екологоорієнтованим господарюванням [12, с. 6].

З'ясовуючи правові засади концепції сталого розвитку, Н. Янчук визначає його як керований стабільний соціально-економічний розвиток, який не порушує природної основи, а також спрямований на виживання і безперервний прогрес суспільства в межах господарської ємності біосфери [32, с. 10].

У своєму дослідженні Л. Орешняк зазначає, що сталий розвиток – це розвиток, який супроводжується появою якісних і кількісних зрушень в економіці, що сприяють одночасному зменшенню техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та збільшенню рівня добробуту як окремо взятого індивіда, так і всього суспільства загалом [23, с. 6–7].

На думку В. Полуйко, сталий розвиток є процесом гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умов збереження і поетапного відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і потребами людей усіх поколінь [27, с. 7].

За логікою Є. Борщука, суть концепції сталого розвитку полягає в тому, що людина спроможна використовувати природу, не руйнуючи при цьому ustalених взаємозв'язків компонентів природного середовища. Людина, на основі саморозвитку і самоорганізації, здатна не лише забезпечувати свою життєдіяльність, а й постійно накопичувати інформацію про природне і соціальне середовище, що дає змогу суспільству успішно розв'язувати проблеми, які постійно виникають у процесі соціальної еволюції [14, с. 20–21].

Основними критеріями сталого розвитку В. Куценко вважає: 1) забезпечення мінімальних витрат під час досягнення результатів діяльності; 2) здатність зберігати на достатньому рівні основні показники ефективності в разі зміни завдань; 3) досягнення цілей окремих галузей, економіки загалом у разі зміни параметрів діяльності (результативності); 4) забезпечення оптимального впливу управління на кінцеві результати діяльності [22, с. 80].

Розглядаючи політику сталого розвитку, В. Шевчук вважає, що вона повинна базуватися на таких принципах:

- визнання життєвих сил людини, родини, етносу, суспільства, нації, держави як найвищої цивілізаційної цінності;
- визначення сталості розвитку суспільства як процесу якісних змін;
- формування філософських орієнтирів суспільства на основі культурних, духовних та моральних цінностей;
- екологічне відродження природних об'єктів, ландшафтів як середовища існування і доміанти життя, скорочення техногенного навантаження на них та консолідація [31, с. 7].

У своєму дослідженні І. Бідзюра зазначає, що стійкий розвиток як форма загальнопланетарного осмислення єдності світу та його природно-ресурсного потенціалу повинен ґрунтуватися на принципах комплексності та системності; гармонійності руху всіх складових; спрямованості на людину як на центральний суб'єкт й об'єкт такого розвитку; екологізації господарської та соціальної діяльності людини та раціоналізації природокористування і відновлення порушених екосистем на мікро- і макрорівнях [13].

Виділяючи такі основні принципи сталого розвитку, як збереження ресурсного потенціалу, гармонізація різних сторін суспільного життя та відповідальності сьогоденного покоління перед нащадками, Л. Гладченко стверджує, що універсальним інструментом сприяння сталому розвитку за всіма його складовими в контексті зазначених принципів можуть виступити урядові фінанси [17, с. 59].

Слушною є думка М. Деркача, який стверджує, що серед основних аспектів сталого розвитку доцільно виділити фінансовий, оскільки всі заходи щодо стимулювання й забезпечення еколого-економічного розвитку держави пов'язані зі значними витратами, а пошук необхідних джерел і механізмів їх фінансування стає важливим й актуальним питанням. Учений переконує, що забезпечення сталого розвитку держави та її регіонів можливе лише за наявності ефективних механізмів та джерел фінансування [18, с. 15].

Досліджуючи особливості сталого розвитку на рівні регіону, В. Поліщук розуміє його як процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямований на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям, що забезпечує при цьому добробут нинішніх та майбутніх поколінь [26, с. 18].

Вивчаючи питання забезпечення сталого розвитку мезоекономічного рівня, А. Орлов визначає сталий розвиток як тип розвитку складної, багатокомпонентної системи, що передбачає не лише підтримку системи в стані динамічної рівноваги, а і її цілеспрямований розвиток на основі використання наукових та технічних досягнень у напрямку забезпечення стабільного й ефективного функціонування в інтересах сучасного та майбутнього поколінь [24, с. 15].

Акцентуючи увагу на екологічній складовій, О. Кубатко доводить, що сталий розвиток країни неможливий без еколого-економічної конвергенції регіонів, під якою розуміє вирівнювання економічного та екологічного потенціалів територій на основі перерозподілу фінансових ресурсів з метою стимулювання екологічно сталого розвитку [20, с. 15–16].

Цілком очевидно, що все вищезазначене у своїй сукупності відображає важливі аспекти концепції сталого розвитку. Однак хочемо звернути увагу на те, що «в контексті розбудови держави існує потреба пошуку реальних важелів задля подолання відходу суспільної свідомості від авторитарно-тоталітарних підходів до людини, яка була «гвинтиком», «фактором», «річчю» і переходу до гуманних суспільних процесів, в центрі яких стояла б людина, її родова, загальнолюдська сутність, свобода особистості, її самоактуалізація» [3, с. 36]. Адже формування правової, соціальної, демократичної держави потребує людиноцентричного підходу до державного регулювання інвестицій та визнання людини основним суб'єктом інтелектуального прогресу [1, с. 9]. Інвестиції в людський потенціал і забезпечення умов для його ефективного використання створюють альтернативу руйнівному для природи

економічному зростанню. Саме людина добровільно робить свій вибір на користь більш розумного типу розвитку, змінюючи структуру споживання та виробництва [13]. У довготерміновій перспективі акценти розвитку зміщуватимуться з економічних на еколого-соціальні та з матеріальних на духовно-моральні й інформаційні [25, с. 267].

Антропоцентричний концепт лежить в основі тлумачення сталого розвитку за Л. Старченко, яка вважає його розвитком, спрямованим на збереження можливостей біосфери задля задоволення людських потреб з метою підвищення якості життя теперішніх і майбутніх поколінь з дотриманням принципів оптимальності та таким, що враховує регіональні особливості формування соціальної, економічної та екологічної компонент [30, с. 15].

Таким чином, основна мета концепції сталого розвитку виходить із пріоритетів людського життя. Соціальна парадигма розвитку ставить на перше місце людину, її життя та здоров'я, покращення умов життєдіяльності населення. Тільки за рахунок певних позитивних зрушень у цьому плані населення буде здатне адаптуватися до наявних соціально-економічних та екологічних умов, оволодівати навичками соціальної активності та мобільності, реалізовувати свій людський потенціал [43, с. 123–124]. У цьому контексті О. Амоша та М. Дейч зазначають, що, з позиції значущості соціальних чинників, сталий розвиток – це прогресивні зміни, спрямовані на безпеку й розвиток теперішніх і майбутніх поколінь на підставі гарантованості гідних, максимально можливих стартових умов для прояву здібностей людини та задоволення її життєвих потреб [11, с. 13].

Підбиваючи проміжний підсумок, принагідно зауважимо, що, незважаючи на різноманітність визначень, основним завданням сталого розвитку проголошується задоволення людських потреб і прагнень. У його основі лежить необхідність задоволення найважливіших життєвих потреб людей та надання їм рівних можливостей щодо задоволення своїх стремлень до кращого життя.

3. Сталий людський розвиток як нова суспільна парадигма. Проаналізувавши науково-теоретичні здобутки двох концепцій – людського розвитку та сталого розвитку, можна виділити такі основні принципи сталого людського розвитку:

- розширення можливостей, яке передбачає, що розвиток здійснюється зусиллями самих людей, а не лише заради їхніх інтересів. Кожна людина повинна розширювати свою участь в усіх процесах, що стосуються її власного життя;
- принцип сталості, тобто забезпечення доступу до можливостей не лише нинішнім, а й майбутнім поколінням.

У продовження зазначених думок А. Білоусова зауважує, що базовими складовими концепції людського розвитку є розширення можливостей люди-

ни, продуктивність, рівність, сталість і безпека [2, с. 16]. Особливий акцент концепції людського розвитку на багатовимірність доповнює традиційні підходи до сталості, нагадуючи нам, що дискусія про те, що зберігати, не менше важлива, ніж про те, як зберігати. Людський розвиток вимагає, щоб люди володіли достатньою свободою і можливостями вибору та могли задовольняти свої потреби, запити й бажання [40].

З огляду на вищевикладене, сталість є однією з домінант розвитку людського потенціалу. Сутність сталого людського розвитку полягає в тому, що всі люди є рівноправними щодо можливостей розвитку в даний момент та в майбутньому. У Доповіді про людський розвиток ПРООН у 1994 р. було визначено сталий людський розвиток як такий, що сприяє не лише економічному зростанню, а й справедливому розподілу його результатів; що відновлює навколишнє середовище, а не знищує його; що підвищує рівень відповідальності людей, а не перетворює їх на бездушних виконавців [44, с. 15]. Щодо пріоритетності напрямів сталого людського розвитку нашої країни цікавою є думка Є. Савельєва, який вважає економіку знань єдиною альтернативною моделлю, реалізація котрої має підстави розраховувати на успіх щодо створення суспільства загального добробуту, та унікальною можливістю для України ввійти до клубу держав з великою економікою. «Знання – це єдина «паличка-виручалочка» для України в її становленні як європейської держави», – наголошує вчений [28, с. 4–5].

Разом з тим вважаємо, що міждисциплінарне поняття сталого людського розвитку потребує якомога ширшого осмислення та наукового обґрунтування. На наш погляд, неможливо обговорювати соціальні, економічні й екологічні проблеми, не беручи до уваги надбання фінансової науки. Адже сьогодні важко знайти хоча б одну сферу людської діяльності, у якій можна було б обійтися без використання фінансових наукових знань.

Водночас треба віддати належне тим небагатьом науковцям, які вже розширили та у певних аспектах наповнили новим змістом його сутність. Так, японський вчений С. Хасегава зазначає, що сталий людський розвиток є еволюцією класичної концепції розвитку, тобто акцент змістився з матеріального добробуту держави до благополуччя окремої людини. На відміну від класичного підходу, заснованого на трьох факторах виробництва (земля, капітал і робоча сила), нова парадигма сталого розвитку людського потенціалу в центр ставить людину – як основного актора та кінцевої мети розвитку [38]. Французький економіст Н. Мансурі-Гілані зазначає, що концепцію сталого людського розвитку доцільно розглядати як безперервний процес соціального прогресу, поліпшення індивідуальних та колективних благ [37]. Дж. Доббін та Ф. Хезель, досліджуючи проблеми сталого людського розвитку в Мікронезії, зазначають, що ця концепція повинна будуватися на трьох основних стопах, а саме:

- розвиток продуктивних сил, що призводить до соціальних змін;

- захист навколишнього середовища, тобто збереження екосистеми та припинення безмірного розтрачання обмежених природних ресурсів;
- людиноцентризм (залучення людей до процесу прийняття рішень; наділення людей відповідними повноваженнями, що сприятиме зміцненню впевненості в їхніх можливостях) [33].

Цікавою для нашого дослідження є думка американського еколога Б. Коммонера, який стверджує, що інтеграція екологічних і соціальних факторів сталого людського розвитку повинна узгоджуватися з економічними та політичними стратегіями так, щоб досягнути стабільного економічного й соціального зростання в поєднанні з відповідальним піклуванням про навколишнє середовище [35].

Вітчизняний дослідник Т. Іващенко стверджує, що сталий людський розвиток – це поступове, гармонійне, стабільне, постійне, взаємоузгоджене розширення прав, свобод і можливостей в усіх сферах суспільного життя за умови активної, відповідальної діяльності людей, спрямованої на досягнення такого розвитку, на підтримання ідеалів соціальної справедливості та рівності, у тому числі між поколіннями, й екологічної рівноваги [34, с. 34]. Тобто основний акцент зроблено на забезпеченні соціальної справедливості та збалансованому розвитку екосистем з метою створення умов для безпечного проживання людей.

Ще один український науковець, І. Мамонов, визначає сталий людський розвиток як систему екзистенціалій (умов проживання, які обирає або створює людина. – прим. авт.), яка забезпечує наростання повноти життя людини на основі високого рівня задоволення потреб людини і розвитку її якостей та можливостей для нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [36, с. 34]. Така позиція автора засвідчує, що вся відповідальність за життєдіяльність людини покладається винятково на неї саму.

Як бачимо, у науковому плані теоретичні та практичні питання концепції сталого людського розвитку недостатньо вивчені. Особливо це стосується фінансових аспектів дослідження. У жодному з поданих вище тлумачень, не простежується взаємозв'язок між державою, її фінансовим потенціалом та життєдіяльністю людей, які проживають на її території. На нашу думку, саме цей контекст має відобразитись у розглядуваному понятті, оскільки державі відводиться пріоритетна роль у забезпеченні розширення можливостей людини та у створенні безпечних умов для їхнього проживання і праці. З огляду на зазначене, виникає необхідність дослідження чинників сталого людського розвитку з урахуванням здобутків сучасної фінансової науки.

Висновки. Людина повинна брати участь в усіх процесах, які формують сферу її життєдіяльності. Сталий людський розвиток вимагає соціально

орієнтованого зростання, але також вимагає того, щоб люди мали політичну, економічну, соціальну свободи, рівні можливості, свободу пересування, реалізації творчих здібностей, гарантії прав людини. Механізм формування людського потенціалу має також екологічний складник. Людський розвиток та економічне зростання нерозривно пов'язані з необхідністю збереження природного середовища й забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини. Постійне зростання виробництва за ігнорування екологічних аспектів веде до поглиблення глобальних проблем [5, с. 38].

Суб'єктами людського розвитку сьогодні виступають: держава; неприбутковий сектор (соціальне підприємництво), який об'єднує міжнародні організації, територіальні громади, громадські організації; комерційне підприємництво; домогосподарства і сама людина [10]. Однак відповідальність за забезпечення умов для сталого людського розвитку більшою мірою покладається на державу.

З періоду свого виникнення держава виступає соціальним утворенням, якому притаманні відповідні загальносоціальні функції. Кожна держава повинна провадити власну політику відповідальності та підтримки принципів сталого людського розвитку, і передусім це стосується фінансових аспектів цієї політики. Фінансовий потенціал держави є тим елементом, що сполучає та уможливорює функціонування високорозвинутої національної економіки з «людським обличчям».

Стосовно України влучною є теза Є. Савельєва, який ще у 2005 р зазначав, що наша країна «...повинна визначити своє економічне обличчя. Якою їй бути, перш ніж стати членом Європейського Союзу і рівноцінною державою у «клубі великих»? Чи претендувати на роль «запасних частин», чи створити «театр двійників», чи вразити світ неповторною потребою для всіх? Адже не може бути задоволеною національна свідомість тим, що потреба у державі виникає тоді, коли з'являються певні світові катаклізми і необхідні миротворчі процеси, послуги в утилізації побутових чи інших відходів тощо. Не може також розвинути держава на основі копіювання моделі успішного розвитку іншої країни. Відомо, що в «театрі двійників» можливо лише більш-менш вдало відтворити створене лідером, а за час, поки здійснюється соруight, лідер робить новий крок уперед і двійник цікавий лише для тих, хто має ностальгію за минулим або головним героєм» [29, с. 151–152].

Резюмуючи зазначимо, що сучасне бачення поступального суспільного розвитку відводить людині центральне місце не лише в духовному житті суспільства, а й у колообігу відтворювальних процесів. Проектуючи парадигму сталого людського розвитку на сучасну політико-економічну ситуацію в Україні, хочеться навести ремарку Є. Савельєва та В. Куриляк: «...основним напрямком розвитку сучасної економіки є її переростання в інноваційну або, що практично те ж саме, в економіку знань» [21, с. 396]. Остання орієнтована на задоволення особистісних прагнень громадян та потреби соціально-

економічного розвитку, який, у свою чергу, повинен узгоджуватися з екологічними інтересами суспільства.

Таким чином, людина є і вихідним, і кінцевим пунктами збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку. Людський вимір цього розвитку є його визначальною домінантою, а фінансовий потенціал – засобом для його досягнення. Тому, з позиції фінансової науки, сталий людський розвиток – це процес забезпечення людей вибором щодо зміцнення свого здоров'я, оволодіння певними знаннями та вдосконалення професійних якостей, екологічних умов життя; справедливого розподілу ресурсів та надання допомоги незахищеним прошаркам населення; формування соціальної відповідальності перед майбутніми поколіннями за допомогою фінансового потенціалу держави.

Виходячи з вищезазначеного, підґрунтям загальнонаціональної стратегії сталого людського розвитку має виступати фінансовий потенціал держави, що потребує подальшого поглибленого вивчення та обґрунтування.

Література

1. Ажажа М. А. Державне регулювання інвестицій в людський капітал як фактор інтелектуального розвитку суспільства: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25. 00. 02 / М. А. Ажажа; Нац. акад. держ. упр. При Президентіві України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х. , 2008. – 19 с.
2. Білоусова А. О. Людський розвиток як домінанта інноваційних перетворень в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08. 00. 07 / А. О. Білоусова; Дон. нац. екон. ун-т. – Д. , 2014. – 22. с.
3. Воронкова В. Г. Формування антропологічної парадигми політичного менеджменту в умовах глобалізації / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2008. – Вип. 34. – С. 24–42.
4. Грішнова О. А. Людський розвиток: навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
5. Гузенко Г. М. Людський потенціал: сутність та пріоритетні напрямки розвитку в Україні / Г. М. Гузенко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка – 2010. – № 10. – С. 30–41.
6. Карпенко А. В. Рівень людського розвитку в Україні / А. В. Карпенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_17_1/17-1-28.pdf.

7. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: колективна монографія / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.
8. Радченко Л. П. Людський розвиток: еволюція концепції та пріоритетні напрями реалізації в національній економіці України / Л. П. Радченко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 2 (5). – С. 67–76.
9. Томчук Н. В. Система соціально-економічного забезпечення людського розвитку в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08. 00. 01 / Н. В. Томчук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 20 с.
10. Щербина В. К. Экономический механизм обеспечения человеческого развития / В. К. Щербина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bi/2011_1/32-35.pdf.
11. Амоша О. І. Соціальна відповідальність держави за стан людського та сталого розвитку в контексті модернізації рекреаційної сфери України та її регіонів / О. І. Амоша, М. Є. Дейч // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 10–15.
12. Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 4–12.
13. Бідзюра І. Філософське обґрунтування ідеї сталого людського розвитку [Електронний ресурс] / І. Бідзюра. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/21/21.pdf>.
14. Борщук Є. М. Теоретико-методологічні основи системного аналізу сталого розвитку еколого-економічних систем: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08. 00. 06 / Є. М. Борщук; Нац. лісотехн. ун-т України. – Л., 2009. – 36 с.
15. Брижань І. А. Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку / І. А. Брижань // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – № 1. – С. 128–133.
16. Височина А. В. Дослідження сутності поняття «фінансовий потенціал регіону» у контексті трансформації національної економіки / А. В. Височина // Сборник научных трудов SWorld. Материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании-2012». – Вип. 4. Том 28. – Одеса : КУПРИЕНКО, 2012. – С. 91–93.
17. Гладченко Л. П. Фінансові інструменти впливу уряду на сталий розвиток суспільства / Л. П. Гладченко // Економіка: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 54–60.

18. Деркач М. І. Становлення парадигми фіскальної децентралізації державного управління у контексті забезпечення сталого розвитку України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08. 00. 03 / М. І. Деркач; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2011. – 32 с.
19. Корчак І. Архетипова складова сталого розвитку суспільства / І. Корчак // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – С. 210–215.
20. Кубатко О. В. Еколого-економічні механізми забезпечення сталого розвитку на рівні регіонів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08. 00. 06 / О. В. Кубатко; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2010. – 21 с.
21. Савельєв Є. Реформування української економіки: невідкладність і пріоритетність / Є. Савельєв, В. Куриляк // Журнал європейської економіки. – 2014. – Том 13. – № 4. – С. 387–400.
22. Куценко В. І. Стратегія сталого розвитку крізь призму соціогуманітарної сфери / В. І. Куценко // Вісник Національної академії наук України. – 2012. – № 1. – С. 79–88.
23. Орешняк В. Л. Структурні зрушення в сучасній економіці при переході до сталого розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08. 00. 01 / В. Л. Орешняк; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. економ. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2013. – 18 с.
24. Орлов А. В. Теоретичні основи сталого розвитку функціонування мезоекономічних систем: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08. 00. 01 / А. В. Орлов; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 20 с.
25. Палапа Н. В. Впровадження концепції сталого розвитку в Україні / Н. В. Палапа // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23. 3. – С. 263–268.
26. Поліщук В. Г. Стимулювання сталого розвитку регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08. 00. 05 / В. Г. Поліщук; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк, 2010. – 24 с.
27. Основи стратегії сталого розвитку місцевої громади: навч. посіб. / Західноукр. ресурс. центр; під заг. ред. В. Полуйка. – Л., 2011. – 64 с.
28. Савельєв Є. В. Україно-Русь, куди ж несешся ти? Дай відповідь! Слово головного редактора / Є. В. Савельєв // Журнал європейської економіки. – 2007. – № 1. – С. 3–6.
29. Савельєв Є. В. Міжнародні послуги: сценарій розвитку для України XXI століття / Є. В. Савельєв // Вісник економічної науки України. – 2005. – № 2. – С. 149–159.

30. Старченко Л. В. Оцінка якості життя населення регіону в умовах сталого розвитку: монографія / Л. В. Старченко, за заг. ред. І. М. Сотник. – Суми : Сумський державний університет, 2010. – 270 с.
31. Шевчук В. Я. Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 1–2. – С. 6–8.
32. Янчук Н. Д. Правове забезпечення концепції сталого розвитку сучасної держави: теоретико-компаративістський аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 01 / Н. Д. Янчук; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2009. – 20 с.
33. Dobbin J., Hezel F. X. Sustainable Human Development in Micronesia [Електронний ресурс] / Jay Dobbin, Francis X. Hezel // Micronesian Counselor. – 1998. – № 21. – Режим доступу: <http://www.micsem.org/pubs/counselor/frames/sushumdevfr.htm>.
34. Іващенко Т. Ю. Сталий людський розвиток: концептуальний підхід / Т. Ю. Іващенко // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – № 3. – С. 34–37.
35. Commoner B. Sustainable human development: why patents are the paramount [Електронний ресурс] / Barry Commoner. – Режим доступу: <http://www.atrip.org/Content/Essays/Roberto%20d%27Erme.pdf>.
36. Мамонов І. Поняття «сталий людський розвиток»: управлінський аспект / І. Мамонов // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 3. – С. 28–35.
37. Mansouri-Guilani N. Une nouvelle civilisation pour un développement humain durable [Електронний ресурс] / Nasser Mansouri-Guilani. – Режим доступу: http://www.espaces-marx.net/IMG/pdf/col_Civ_Mansouri_Guilani.pdf.
38. Hasegawa S. Development cooperation [Електронний ресурс] / Sukehiro Hasegawa, 2001. – Режим доступу: <http://www.humandevlopment.uz/upload/files/HasegawaTheSDparadigm.pdf>.
39. Human Development Report 1990. Concept and Measurement of human development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1990/chapters/>
40. Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf.
41. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.

42. Resolution adopted by the General Assembly on 27 July 2012 (A/RES/66/288) – The future we want [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/docs/A_RES_66_288_EN.pdf.
43. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія / ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. – 717 с.
44. UNDP (United Nations Development Programme). 1994. Human Development Report 1994. N. Y. : Oxford University Press. – 226 p.

Стаття надійшла до редакції 13 лютого 2015 р.